

Drs. C.J.M. Spierings

No. 2.54

**JONGE VEEHOUDERS OVER
HUN BEROEP EN BEDRIJF**

Meningen en verwachtingen van
Drentse veehouders van 35-45 jaar
met een bedrijf van 5-20 ha.

L26

2.54A

dupl

November 1973

**Landbouw-Economisch Instituut
Afdeling Streekonderzoek**

361332

Overzicht van uitgebrachte verwante publikaties

Publikatie	No. 2.11	Beroepsverandering door zelfstandige agrariërs en de vermindering van het aantal bedrijven op de zandgronden. Ir. A.L.G.M. Bauwens D.B. Baris December 1968	Uitverkocht
Publikatie	No. 2.37	Afgevloede boeren over beroepsverandering. Drs. C.J.M. Spierings Januari 1972	f 5,50
Publikatie	No. 2.41	Boeren en boerinnen over beroepsverandering. Drs. C.J.M. Spierings Augustus 1972	f 4,50
Publikatie	No. 2.44	Van beroep veranderen? Drs. J.J.J. Kloprogge Oktober 1972	f 3,50
Publikatie	No. 2.46	Veranderingen in het aantal bedrijfs- hoofden en bedrijven in de Friese weidestrecken en in de Wouden in de periode 1966-1971. D.B. Baris A.J. Jacobs B.H. Perdok Maart 1973	f 5,50
Publikatie	No. 2.47	Friese veehouders en hun houding tegenover beroepsverandering. Ir. K.M. Dekker Augustus 1973	f 5,50
Publikatie	No. 2.48	Plannen tot beroepsverandering. Drs. C.J.M. Spierings Juni 1973	f 4,50
Publikatie	No. 2.49	Friese boerinnen over beroeps- verandering. Drs. J.J.J. Kloprogge Mei 1973	f 4,50
Publikatie	No. 2.52	Landbouwers in Salland en Twenthe over hun beroep. Drs. J.J.J. Kloprogge Ir. P. van der Linden Augustus 1973	Uitverkocht

Inhoud

Blz.

WOORD VOORAF		5
HOOFDSTUK I	PROBLEEMSTELLING EN UITVOERING VAN HET ONDERZOEK	7
	§ 1. Probleemstelling	7
	§ 2. Uitvoering van het onderzoek	9
HOOFDSTUK II	DE PERSOONLIJKE SITUATIE; HET BEDRIJF; INKOMEN	11
	§ 1. Enkele persoonlijke gegevens	11
	§ 2. Het bedrijf en verwachtingen in de komende jaren	12
	§ 3. De mening over het inkomen	16
HOOFDSTUK III	BOER BLIJVEN OF VAN BEROEP VERANDEREN?	18
	§ 1. Informatie over al dan niet boer blijven	18
	§ 2. Overwegingen om een ander beroep uit te oefenen	19
	§ 3. De mening van de echtgenote	22
HOOFDSTUK IV	MOGELIJKHEDEN BETREFFENDE EEN NIEUWE WERKKRING	25
	§ 1. Het mogelijke nieuwe beroep; de wenselijkheid van bepaalde beroepen	25
	§ 2. Enkele mogelijke gevolgen van beroepsverandering	28
SAMENVATTING		31
SLOTBESCHOUWING		36
BIJLAGEN	1. De gemeenten van onderzoek	38
	2. Vragenlijst (in verkorte vorm)	39
	3. en 4. De houding tegenover beroepsverandering	40-41
	5. Litteratuur	42

Woord vooraf

Uit enkele tot nog toe in Drenthe verrichte onderzoeken omtrent de beroepsverandering van agrarische zelfstandigen is gebleken, dat in deze provincie jaarlijks circa 1% naar een ander beroep overstapt. Aanvankelijk betrof dit de wat oudere boeren en boeren met betrekkelijk kleine bedrijven. Daarnaast kwam naar voren, dat ook een aantal jongere boeren en boeren met grotere bedrijven wel open staan voor beroepsverandering, vooral wanneer er sprake is van een ongunstige inkomensontwikkeling.

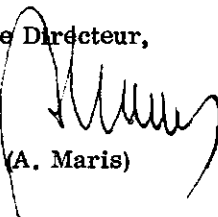
Vanuit het oogpunt van voorlichting en begeleiding is het derhalve belangrijk geïnformeerd te zijn omtrent de opvattingen, wensen en verwachtingen van degenen die beginnen te denken aan dan wel plannen hebben tot beroepsverandering. In dit kader is eveneens van belang te weten of de mogelijkheden van een ander beroep buiten de landbouw wel voldoende aansluiten bij de wensen van de betreffende personen.

Een en ander leidde ertoe dat de Werkcommissie Agrarisch-Sociologisch en -Sociografisch Onderzoek van de Provinciale Raad voor de Bedrijfsontwikkeling in de Landbouw in Drenthe het LEI heeft verzocht een onderzoek in te stellen naar de achtergronden van beroepsverandering van agrarische zelfstandigen. De voorliggende publikatie betreft de resultaten van dit onderzoek bij veehouders in de leeftijd van 35 - 45 jaar met een bedrijf van 5 - 20 ha.

Een woord van dank aan degenen, die aan dit onderzoek hebben meegewerkt, is hier zeker op zijn plaats. Dit geldt in het bijzonder de veehouders en hun echtgenote, waarmee gesprekken zijn gevoerd.

Het onderzoek is verricht op de afdeling Streekonderzoek. Analyse en verslaggeving zijn verzorgd door drs. C.J.M. Spierings.

De Directeur,

(A. Maris)

Den Haag, november 1973

HOOFDSTUK I

Probleemstelling en uitvoering van het onderzoek

§ 1. Probleemstelling

De afdeling Streekonderzoek van het Landbouw-Economisch Instituut verricht reeds enige tijd onderzoek naar de beroepsverandering door agrarische zelfstandigen. Het onderzoek heeft betrekking op twee thema's, namelijk enerzijds het volgen van kwantitatieve ontwikkelingen naast het geven van inzicht in de samenstelling van de categorie van beroep veranderden, en anderzijds het verklaren van de achtergronden en het weergeven van het procesmatige verloop van de verandering van beroep.

Wat de kwantitatieve aspecten betreft zijn in 1969 en 1973 voor de provincie Drenthe twee studies 1) gepubliceerd, waarbij ter sprake is gekomen het aantal boeren dat van beroep veranderd is, hun leeftijd, de oppervlakte van het bedrijf, de betekenis voor de vermindering van het aantal bedrijven, e.d. Gebleken is dat tussen 1963 en 1966 4% van de in 1963 in een aantal keuzegemeenten op de zandgronden aanwezige zelfstandige agrariërs van beroep is veranderd, terwijl dit tussen 1966 en 1971 in totaal 7% was. Dit houdt in dat per jaar gezien nauwelijks sprake was van een toeneming van het aantal beroepsveranderingen. Naar leeftijd bezien is evenwel sprake van een relatieve toeneming in de categorie van 40-55 jaar en van een lichte teruggang boven 55 jaar. Qua bedrijfsgrootte is de verschuiving nog duidelijker: van 1963-1966 ging het vooral om bedrijven beneden 10 ha, tussen 1966 en 1971 betrof het in toenemende mate bedrijven boven 10 ha.

Tabel 1. Beroepsverandering in de afgelopen jaren naar leeftijd en bedrijfsgrootte

Leeftijd bedrijfsgrootte	Perc. exploitanten verdwenen door beroepsverandering	
	1963 - 1966	1966 - 1971
< 40 jaar	5	9
40 - 50 jaar	4	8
50 - 55 jaar	4	11
55 - 60 jaar	4	5
≥ 60 jaar	2	1
< 10 ha	7	12
10 - 20 ha	1	5
≥ 20 ha	-	5
Totaal	4	7

1) Bauwens, A.L.G.M. en Baris, D.B.: "Beroepsverandering door zelfstandige agrariërs en vermindering van het aantal bedrijven in Drenthe", Den Haag, 1969.

Baris, D.B., Jacobs, A.J. en Perdok, B.H.: "Veranderingen in het aantal bedrijfshoofden en bedrijven op de Drentse zandgronden in de periode 1966 - 1971", Den Haag, 1973.

Naast deze onderzoeken is in de loop van 1971 informatie verzameld omtrent de houding van een aantal z.g. zittende boeren - jonger dan 60 jaar - tegenover de uitoefening van een ander beroep 1). Hierbij kwam o.m. naar voren dat behalve een aantal oudere boeren met kleine bedrijven ook jongere boeren met wat grotere bedrijven niet afwijzend staan tegenover beroepsverandering. Het inkomen speelt in dit opzicht een belangrijke rol. Zo gaf ruim de helft te kennen bij een ongunstige inkomensontwikkeling eventueel van beroep te willen veranderen. Dit percentage lag bij boeren onder 40 jaar wat hoger dan bij die van 50 - 60 jaar (resp. 73% en 59%).

Men kan dus stellen dat beroepsverandering evenals de geneigdheid daartoe in ieder geval aanwezig is bij een aantal oudere boeren met over het algemeen relatief kleine bedrijven. Het is niet uitgesloten dat in de komende jaren ook jonge boeren met grotere bedrijven bij inkomensdaling zullen gaan denken aan dan wel genoodzaakt zullen zijn tot beroepsverandering. In dat geval zal ongetwijfeld sprake zijn van andere wensen, verwachtingen, mogelijkheden en moeilijkheden dan wanneer het bijvoorbeeld gaat om personen van vijftig jaar of ouder.

Wordt eenmaal aan de uitoefening van een nieuw beroep gedacht, dan kan het vinden daarvan talloze problemen met zich meebrengen. Deze problemen kunnen betrekking hebben op de persoon maar ook op het bedrijf. Wat de persoon betreft valt te denken aan problemen die verband houden met de leeftijd, de opleiding, het opgeven van de positie van zelfstandige, de ondoorzichtigheid van de arbeidsmarkt, enz. Ten aanzien van het bedrijf staat men voor de vraag dit in zijn huidige omvang aan te houden dan wel gedeeltelijk voort te zetten of volledig af te stoten. Het geschikt van de hand doen van het bedrijf evenals de bij eventuele liquidatie optredende mogelijke verliesposten kunnen eveneens moeilijkheden met zich meebrengen.

Het doel van dit onderzoek is het verkrijgen van inzicht in de houding van m.n. jongere boeren op de wat kleinere bedrijven tegenover hun beroep en het bedrijf en tegenover een eventuele beroepsverandering. Dit is niet alleen van betekenis voor de betrokken bedrijfshoofden zelf, maar ook voor de voorlichters van de standsorganisatie en de bemiddelaars van de arbeidsbureaus die zich bezighouden met plaatsing en omscholing van agrariërs die van beroep willen veranderen. Met het oog op het regionale werkgelegenheidsaspect en het agrarische structuurbeleid is het verschijnsel beroepsverandering eveneens van betekenis.

Dit onderzoek is derhalve een poging tot verdieping van het inzicht in de houding tegenover beroepsverandering. De volgende onderwerpen kunnen hierbij van belang zijn:

- plannen en verwachtingen t.a.v. het bedrijf in de komende jaren;
- meningen en verwachtingen omtrent het inkomen;
- nevenberoep(en);
- vrije tijd en vakantie;

1) Klopogge, J.J.J.: "Van beroep veranderen?", Den Haag, 1972.

- informatie over al dan niet boer blijven;
- houding tegenover uitoefening van een ander beroep;
- plannen om van beroep te veranderen;
- gewenste andere beroepen;
- woon- en werkomgeving;
- invloed van anderen m.n. van de echtgenote.

§ 2. Uitvoering van het onderzoek

Het onderzoek heeft betrekking op de situatie van 160 jonge boeren in dertien keuzegemeenten op de Drentse zandgronden 1) (bijlage 1). Ten einde een zo homogeen mogelijk groep boeren in het onderzoek te krijgen, zijn beperkingen ingevoerd naar leeftijd (35 - 45 jaar), oppervlakte (5 - 20 ha) en grondgebruik (minstens 80% grasland). Een en ander gebaseerd op de situatie in 1971.

Bedrijfshoofden beneden 35 jaar zijn niet opgenomen, omdat de meesten van hen nog maar kort zelfstandig boer zullen zijn. Boven 45 jaar zijn evenmin bedrijfshoofden opgenomen, omdat de kans bestaat dat het hebben van een opvolger mede een rol speelt bij de houding tegenover het beroep en het bedrijf. De benedengrens van 5 ha is aangehouden om de qua oppervlakte heel kleine bedrijven, waarvan men zich kan afvragen of het wel "echte" landbouwbedrijven zijn, uit te sluiten. De bovengrens van 20 ha is gehanteerd, omdat de te onderzoeken problematiek van de beroepsverandering op de grotere bedrijven naar verhouding (nog) niet zo sterk speelt als op de kleinere bedrijven. Verder werden alleen bedrijven met minimaal 80% grasland in het onderzoek opgenomen, omdat deze bedrijven in het Drentse zandgebied sterk in de meerderheid zijn.

Uitgaande van de beperkingen naar leeftijd, oppervlakte en grondgebruik resulteerde dit in de volgende steekproef van in totaal 160 respondenten.

Tabel 2. Aantal respondenten naar leeftijd en oppervlakte

Leeftijd	5 - 10 ha	10 - 15 ha	15 - 20 ha	Totaal
35 - 40 jaar	21	27	27	75
40 - 45 jaar	29	29	27	85
Totaal	50	56	54	160

De gegevens voor het onderzoek zijn verzameld in maart 1972. In totaal zijn 160 boeren geënquêteerd (bijlage 2). Indien de geënquêteerde gehuwd is, werd aan de echtgenote een vragenlijst uitgereikt die ze in-tussen meestal zelf kon invullen 2).

- 1) De Drentse Veenkoloniën zijn buiten beschouwing gelaten, omdat in dit gebied al onderzoek plaatsheeft in het kader van de Reconstructie-commissie voor de Veenkoloniën.
- 2) Spierings, C.J.M.: "Jonge boerinnen over beroepsverandering", Den Haag, 1974.

De uit dit onderzoek voortvloeiende resultaten zijn op hun onderlinge samenhang getoetst 1) (o.a. met behulp van de contingentiecoëfficiënt, tau van Kendall).

1) Blalock, H.M.: "Social Statistics", Ljubljana, 1960.

HOOFDSTUK II

De persoonlijke situatie; het bedrijf; inkomen

§ 1. Enkele persoonlijke gegevens

De gegevens in deze studie hebben betrekking op 160 Drentse veehouders van 35 - 45 jaar met een bedrijf van 5 - 20 ha (situatie medio 1971). Daarvan behoort 47% tot de leeftijdsklasse van 35 - 40 jaar en 53% tot die van 40 - 45 jaar 1) (zie tabel 2).

Van deze geënquêteerden heeft 21% alleen de lagere school gevolgd, terwijl 17% volstond met een of meer cursussen. De helft heeft lager agrarisch dagonderwijs gehad; 11% genoot middelbaar agrarisch onderwijs, soms in combinatie met algemeen vormend onderwijs. Het gevolgde onderwijs in verband gebracht met kenmerken als leeftijd, bedrijfsoppervlakte of bedrijfsomvang laat slechts een zwakke samenhang zien: vooral de boeren met een bedrijf boven 15 ha of 90 sbe hebben agrarische dagonderwijs gevolgd.

Nagenoeg allen zijn gehuwd. Het kindertal varieert van 1 - 6 met een gemiddelde van 3 kinderen per gezin. Vrijwel alle kinderen zijn jonger dan 20 jaar.

Ruim drie vierde van de respondenten is lid van een standorganisatie, enkelen zijn lid geweest terwijl ongeveer een vijfde - m.n. degenen die alleen de lagere school volgden, een bedrijf hebben beneden 15 ha of 90 sbe - nooit lid is geweest.

Dooreengenoemen zijn de geënquêteerden op 29-jarige leeftijd zelfstandig bedrijfshoofd geworden. Dit betekent dat men gemiddeld 12 jaar het beroep van veehouder uitoefent 1). Vóór de situatie van het zelfstandig ondernemer zijn heeft 13% 2) een of soms meerdere beroepen buiten de landbouw gehad. De gemiddelde duur daarvan lag op ongeveer 4,5 jaar: van enkelen was dat 10 jaar of langer, bij de meesten was het korter. Verder is 22% 2) indertijd landarbeider geweest gedurende gemiddeld 5 jaar: van ongeveer twee derde was het korter, van de rest aanzienlijk langer dan 5 jaar.

Combinatie van beide gegevens laat zien, dat 29% voor het zelfstandig boer worden buiten het ouderlijke bedrijf werkzaam is geweest, nl.

-
- 1) Dit houdt uiteraard verband met de samenstelling van de steekproef. Zie daarvoor hoofdstuk I § 2: "Uitvoering van het onderzoek", blz. 9.
 - 2) Deze percentages komen tamelijk goed overeen met eerder in Zuid-Holland en Friesland verricht onderzoek. Zie daarvoor: Spierings, C.J.M.: "Boeren en boerinnen over beroepsverandering", Den Haag, 1972, blz. 14.
Dekker, K.M.: "Friese veehouders en hun houding tegenover beroepsverandering", Den Haag, 1973.

13% in een beroep buiten de landbouw plus als landarbeider en 16% als landarbeider.

18 respondenten hadden op het tijdstip van het onderzoek een nevenberoep, nl. als landarbeider, melkrijder, loonwerker of was bij een loonwerker werkzaam, e.d. Men oefent ongeveer 8 jaar al een nevenberoep uit, doorgaans vanaf het moment dat men als bedrijfshoofd een bedrijf is gaan exploiteren. Een derde van degenen met een nevenberoep heeft voor ze zelfstandig boer werden buiten de landbouw gewerkt en/of is landarbeider geweest. Van de overblijvende 142 boeren zonder nevenberoep hebben er in het verleden 17 gedurende enige tijd eveneens een nevenberoep uitgeoefend. De nevenberoepen stemden sterk overeen met die de andere geënquêteerden nu hebben. In totaal heeft of had dus 22% een nevenberoep 1). Uitoefening daarvan kan een mogelijkheid zijn een hoger inkomen te verkrijgen. In dit overzicht is het interessant te constateren, dat daarnaast 13% er wel "wat zou willen bijverdienen" wanneer het inkomen in de komende jaren gelijk zou blijven dan wel zou dalen. Het betreft hier nogal eens boeren die het inkomen onvoldoende of slecht vinden, terwijl het inkomen zelf meestal beneden f 15 000,- ligt 2).

In het onderzoek is als vrije dag aangemerkt een dag waarop het bedrijfshoofd 's avonds vrij was van melken. In totaal heeft 57% in het jaar vóór de enquête - dus in 1971 - geen enkele vrije dag gehad, 33% had 1 - 4 dagen vrij en de overigen 4 dagen of meer. Slechts enkelen - 7 personen - zijn in dat jaar met vakantie geweest; voor het volgende jaar wilden er 11 met vakantie gaan. Er bestaat geen verband tussen het aantal vrije dagen met kenmerken als leeftijd, oppervlakte of bedrijfsomvang.

§ 2. Het bedrijf en verwachtingen in de komende jaren

De 160 geënquêteerde veehouders hadden een bedrijf van 5 - 20 ha. De omvang daarvan vertoonde een vrij grote spreiding; vooral de bedrijven beneden 15 ha hadden minder dan 90 sbe 3), daarentegen die van 15 - 20 ha meer dan 90 sbe.

1) Zie noot 2 vorige blz.

2) Zie blz. 16 e.v.

3) Standaardbedrijfseenheid (sbe): eenheid normatieve factorkosten (arbeid, netto-pacht en rente) volgens LEI-berekeningen bij moderne doelmatige bedrijfsvoering. Zie: "Landbouwcijfers 1973", Den Haag, 1973.
Voorbeelden: 1 melkkoe = 2,5 sbe 1 mestvarken = 0,16 sbe
 1 jongvee = 0,7 sbe 1 fokzeug = 1,6 sbe

Tabel 3. Oppervlakte, bedrijfsomvang en aantal melkkoeien

Oppervlakte	Bedrijfsomvang	Aantal melkkoeien
5 - 10 ha 50 (31%)	< 70 sbe 40 (25%)	< 15 melkk. 35 (22%)
10 - 15 ha 56 (35%)	70 - 90 sbe 51 (32%)	15 - 20 melkk. 37 (23%)
15 - 20 ha 54 (34%)	90 - 110 sbe 35 (22%)	20 - 25 melkk. 46 (29%)
	≥ 110 sbe 34 (21%)	≥ 25 melkk. 42 (26%)

De in het onderzoek betrokken bedrijven zijn melkveehouderijbedrijven (80% van het grondgebruik is grasland). Op ongeveer de helft daarvan heeft men minder dan 20 stuks melkvee, op een kwart 20 - 25 en eveneens op een kwart meer dan 25 stuks. Het gemiddeld aanwezige aantal lag op ongeveer 20 stuks, het aantal stalplaatsen op circa 22. In de meeste gevallen was de beschikbare stalruimte dan ook volledig bezet. Was dat niet het geval dan was dat meestal een tijdelijke zaak waarbij men te zijner tijd weer wilde gaan uitbreiden tot het maximaal haalbare. In sommige gevallen had men te weinig land, soms overwoog men in een andere richting - mestvarkens, fokzeugen, e.d. - te gaan uitbreiden.

De arbeidsbezetting vertoont betrekkelijk weinig variatie. Op 79% van de bedrijven verrichte het bedrijfshoofd het werk, in meerdere of mindere mate geholpen door de echtgenote 1), een enkele keer door een zoon, dochter of inwonend familielid.

Wat denken de jongere veehouders van de oppervlakte en de omvang van hun bedrijf? Vindt men het groot genoeg of juist te klein? Wat de oppervlakte betreft vindt 48% het bedrijf te klein, terwijl de anderen van mening zijn dat het de juiste oppervlakte heeft. Naar leeftijd bezien maakt het weinig verschil uit (te klein bij 35 - 40 jaar: 49% en bij 40 - 45 jaar: 46%). Met de bedrijfsomvang is een wat duidelijker verband aanwezig: < 90 sbe vindt 53% het bedrijf te klein, boven 90 sbe 41%.

Ongeveer een vijfde van de bedrijfshoofden verwacht op korte termijn dat het bedrijf groter zal worden, bijvoorbeeld doordat men grond kan bijpachten of door aankoop. Gemiddeld genomen zal deze vergroting neerkomen op circa 6 ha. Dit heeft naar verhouding meer betrekking op de wat grotere dan op de kleinere bedrijven (15 - 20 ha: 24%, 5 - 10 ha 10%). In enkele gevallen (8%) wordt verkleining van het bedrijf verwacht, m.n. door pachtbeëindiging, hetgeen zou neerkomen op ongeveer 5 ha. Naar grootteklasse zijn nauwelijks verschillen geconstateerd.

In hoeverre willen de veehouders hun bedrijf al dan niet uitbreiden? Hierop is aan de hand van enkele vragen getracht een antwoord te geven. Omdat in het onderzoek alleen melkveehouders zijn betrokken is gevraagd naar plannen omtrent het aantal stuks melkvee, de stalruimte, enz. Een derde dacht aan uitbreiding in de komende jaren, enkelen (4%) evenwel aan inkrimping; de overigen hebben geen plannen. In twee derde

1) Spierings, C.J.M.: "Jonge boerinnen over beroepsverandering", Den Haag, 1974.

van de gevallen dat uitbreiding wordt overwogen, heeft men 5 of meer stuks melkvee op het oog; dit geldt m.n. degenen die 25 of meer melk-koeien hebben (48% tegen 29% voor de rest van de bedrijven).

Tussen het op het bedrijf aanwezige aantal stuks melkvee en het gewenste aantal kan een flink verschil bestaan. De betreffende veehouders met een bedrijf tussen 5 en 20 ha hebben gemiddeld 20 stuks melkvee. Dit heeft te maken met beperkingen qua oppervlakte, bestaande gebouwen-ruimte, financieringsproblemen, enz. Om een indruk te krijgen van het gewenste aantal is aan de geënquêteerden de vraag voorgelegd: "Hoe groot moet het aantal melk- en kalfkoeien op uw bedrijf naar uw mening minstens zijn voor een goede bedrijfsvoering?" Een op de tien veehouders bleef het antwoord hierop schuldig, de anderen noemden nogal uiteenlopende aantallen die varieerden van circa 15 - 50 stuks. Gebleken is dat 50% een maximum van 25 noemde, 32% van 25 - 35 en de overigen 35 - 50 stuks. Opvallend is wel dat twee derde van de geënquêteerde veehouders het huidige aantal als maximum noemt, eventueel met inbegrip van de op korte termijn gewenste uitbreiding. De anderen vermelden als redenen waarom de melkveestapel beneden de gewenste omvang blijft vooral de beperkingen door bedrijfsomstandigheden, waarbij vooral "geen grond beschikbaar voor uitbreiding" van belang is; daarnaast is genoemd: "het bedrijf is slecht verkaveld", "het is een pachtbedrijf" of beperkingen door planologische voorschriften". Verder zijn naar voren gebracht financiële aspecten of bezwaren in verband met de factor arbeid ("kan het werk nu al niet meer aan", "gezondheid laat het niet toe", enz.).

Op een aantal bedrijven hield men naast het melkvee nog wat mestvarkens (op 18% van de bedrijven, gemiddeld 114 stuks) of fokzeugen (op 31% met ongeveer 12 stuks), terwijl op enkele bedrijven mestkalveren, leghennen of slachtkuikens voorkwamen (resp. gemiddeld 108, 1200 en 15000 stuks). In twee gevallen werd overwogen om naast het melkvee te beginnen met mestvarkens dan wel fokzeugen, in een drietal gevallen dacht men aan uitbreiding en een enkele keer aan inkrimping van de varkensstapel.

Aan de hand van enkele vragen (grond c.q. een groter bedrijfpachten of kopen) is een samenvattend antwoord te geven op de mogelijke plannen t.a.v. het bedrijf in de komende jaren. De helft van de geënquêteerden heeft geen plannen, 47% wenst het bedrijf uit te breiden, terwijl 2% aan inkrimping denkt. De meesten van degenen die het bedrijf te klein vinden, denken aan uitbreiding van het bedrijf.

Van de boeren van 35 - 40 jaar denkt 53% aan uitbreiding, van die van 40 - 45 jaar 41%; het verband is overigens niet zo sterk. Hetzelfde kan gezegd worden m.b.t. het gevolgde onderwijs evenals t.a.v. de bedrijfsoppervlakte (5 - 10 ha: 44%, 15 - 20 ha: 50%). Combinatie van deze gegevens laat wel een vrij duidelijke tendentie zien, nl. dat uitbreiding van het bedrijf relatief het meest te vinden is onder boeren van 35 - 40 jaar met een bedrijf van 10 - 15 ha, evenals bij boeren van 40 - 45 jaar met een bedrijf van 15 - 20 ha in het bijzonder die boven 110 sbe.

Tabel 4. Plannen t.a.v. het bedrijf naar leeftijd en bedrijfsgrootte

Leeftijd	Oppervlakte	Men wenst het bedrijf			Totaal	
		uit te breiden	zo te laten	in te krimpen		
35 - 40 jaar	5 - 10 ha	52%	48%	-	100%	21
	10 - 15 ha	59%	37%	4%	100%	27
	15 - 20 ha	48%	52%	-	100%	27
40 - 45 jaar	5 - 10 ha	38%	59%	3%	100%	29
	10 - 15 ha	35%	62%	3%	100%	29
	15 - 20 ha	52%	48%	-	100%	27
Aantal bedrijfshoofden		75	81	4		160
in %		47%	51%	2%	100%	

Vergelijking met het in de laatste drie jaar verkregen gemiddelde inkomen laat geen enkel verband zien: ongeacht de hoogte van het inkomen streeft de helft naar bedrijfsvergroting. Maakt men hierbij tevens een onderscheid naar minder of meer dan 20 melkkoeien, dan komt wel een verschil naar voren: beneden f 12 500,- en minder dan 20 stuks melkvee wenst slechts een derde, daarentegen boven 20 stuks met een zelfde inkomen bijna twee derde van de geënquêteerden het bedrijf uit te breiden.

Tabel 5. Plannen t.a.v. het bedrijf naar aantal melkkoeien en inkomen

Aantal melkkoeien	Inkomen 1)	Men wenst het bedrijf			Totaal	
		uit te breiden	zo te laten	in te krimpen		
< 20	< f 12 500	33%	63%	4%	100%	30
	≥ f 12 500	48%	48%	4%	100%	25
≥ 20	f 12 500	63%	37%	-	100%	16
	f 12 500 - f 17 500	52%	45%	3%	100%	29
	≥ f 17 500	50%	50%	-	100%	26
Aantal bedrijfshoofden		75	81	4		126
in %		48%	50%	2%	100%	

1) Van 34 respondenten is dit gegeven niet bekend.

§ 3. De mening over het inkomen

Het inkomen zal bij de waardering van het beroep een belangrijke rol spelen. Om daarover goed geïnformeerd te zijn zou men dienen te beschikken over het door de veehouders bestede inkomen. Dit gegeven is echter meestal niet bekend. Daarom is volstaan met enkele vragen omtrent de mening over het inkomen alsmede het gemiddelde fiscale inkomen van de laatste drie jaar, zoals dat door de geënquêteerden is genoemd.

Van de 160 in het voorjaar van 1972 geënquêteerde veehouders hebben er 126 - dit is 79% - de vraag naar het fiscale inkomen beantwoord. Het gemiddelde lag op ongeveer f 14 000,- ¹⁾. Naar leeftijd vergeleken is er geen enkel verschil naar de onderscheiden inkomensklassen.

Tabel 6. Bedrijfsomvang en fiscaal inkomen

Bedrijfsomvang	% bedrijfsh. met een gemidd. inkomen van			Totaal
	< f 12 500	f 12 500 - f 17 500	≥ f 17 500	
< 70 sbe	63	37	-	100 (27)
70 - 90 sbe	41	33	26	100 (39)
90 - 110 sbe	30	47	23	100 (30)
≥ 110 sbe	13	30	57	100 (30)
Totaal	37	37	26	100 (126)

Naar bedrijfsomvang bezien is wel sprake van een verschil: bedrijfs-
hoofden met een bedrijf van grotere omvang bereiken over het algemeen
een hoger inkomen dan degenen die een kleiner bedrijf hebben. De spreiding
in inkomen bij bedrijven van ongeveer gelijke omvang is overigens
nogal groot.

Lang niet alle veehouders zijn dan ook tevreden over het verkregen
inkomen: 41% vindt het onvoldoende of zelfs slecht.

Tabel 7. Mening over het inkomen

Mening over het inkomen	Gemidd. fiscaal ink. over laatste drie jaar ¹⁾		
	< f 12 500	f 12 500 - f 17 500	≥ f 17 500
Voldoende	30	65	76
Onvoldoende	70	35	24
Totaal	100	100	100

1) Van 34 respondenten ontbreekt dit gegeven.

1) Het betreft hier bedrijven van 5 - 20 ha. Zie daarvoor hoofdstuk I § 2:
"Uitvoering van het onderzoek", blz. 9 e.v.

Degenen die het inkomen als onvoldoende bestempelen, zijn vooral te vinden in de klasse beneden f 12 500,- en in mindere mate ook nog wel boven dit bedrag.

Verder is gebleken dat het niet zoveel verschil uitmaakt of het inkomen is behaald op een klein of op een groter bedrijf (in ha dan wel in sbe), behalve voor wat betreft de inkomensklasse van f 12 500,- - f 17 500,-, waar naar verhouding wat meer veehouders, nl. die van 35 - 40 jaar, het inkomen onvoldoende vinden naarmate het bedrijf groter is. Een en ander wordt weerspiegeld in de plannen t.a.v. de uitbreiding van het bedrijf, die bij dezelfde categorie wat nadrukkelijker dan bij de anderen aanwezig is (zie tabel 4).

De helft van de veehouders verwachtte dat het inkomen in de komende jaren hoger zou liggen dan het gemiddelde van de afgelopen jaren, 22% dacht dat het nagenoeg gelijk zou blijven en enkelen dat het lager zou worden; 24% "had er geen idee van". Deze verwachtingen houden geen verband met de hoogte van het behaalde inkomen. Wel is er in zekere zin samenhang met de bedrijfsgrootte: hoe groter het bedrijf des te meer er verwachten dat het inkomen hoger zal komen te liggen. Het ligt voor de hand dat deze verwachting tevens nauw samenhangt met de plannen om het bedrijf te vergroten, m.n. bij de boeren van 35 - 40 jaar.

Tabel 8. Verwachting van het inkomen in de komende jaren

	% bedrijfshoofden dat verwacht dat het inkomen zal liggen			
	hoger	gelijk	lager	weet het niet
< 70 sbe	44	26	8	22
70 - 90 sbe	51	26	8	15
90 - 110 sbe	57	20	-	23
≥ 110 sbe	67	20	3	10
Wil bedrijf gelijk laten	39	23	7	31
Wil bedrijf vergroten	62	20	1	17
35 - 40 jaar	58	15	4	23
40 - 45 jaar	43	27	4	26
Totaal 1)	50	22	4	24

1) Van 9 respondenten is dit gegeven niet bekend.

Boer blijven of van beroep veranderen?

§ 1. Informatie over al dan niet boer blijven

Om een indruk te krijgen van de opvattingen van jongere Drentse veehouders om in de toekomst al dan niet boer te blijven, zijn diverse vragen gesteld en de mening hieromtrent gepeild. In dit verband is vanzelfsprekend van belang de houding tegenover het boerenberoep, terwijl ook de informatie over een eventueel uit te oefenen ander beroep van belang is.

Een eerste vraag betreft het praten met iemand over de keuze óf met boeren verder gaan óf een ander beroep kiezen. 13% van de geënquêteerde veehouders heeft hierover gesproken, voornamelijk de veehouders van 40 - 45 jaar (21%), degenen met een bedrijf van 15 - 20 ha (20%) of van 90 - 110 sbe (20%). Een en ander ongeacht de plannen om het bedrijf te vergroten dan wel qua omvang gelijk te laten. In de meeste gevallen sprak men met familieleden of kennissen, en een paar keer met een voorlichter van de standsorganisatie of de landbouwvoorlichting, vooral over financiële aangelegenheden, en soms met iemand van het arbeidsbureau. Aan de helft werd de keuze zelf overgelaten, terwijl enkelen werd aangeraden het boerenberoep te blijven uitoefenen. Een paar anderen kregen te horen er beter mee te kunnen stoppen en stappen te ondernemen om tot een ander beroep over te gaan. Dat men deze overgang nog niet heeft gemaakt, was toe te schrijven aan kwesties als: onverdeelde boedel, nog geen beroep kunnen vinden, niet geschikt van het bedrijf af kunnen komen, kon zich tot nog toe financieel wel redden. Het aantal vermomen antwoorden is te klein om er algemeen geldende conclusies op te baseren. Niettemin wijzen ze er min of meer op dat men kost wat kost tracht het boerenberoep te blijven uitoefenen 1).

Naast deze 13%, die de kwestie om al dan niet verder te boeren wel eens met iemand heeft doorgesproken, zou 23% daarover willen praten. Alleen in de groep van 35 - 40 jaar met een bedrijf van 5 - 10 ha zijn er tweemaal (43%) zoveel te vinden die deze wens te kennen geven dan bij de andere groepen, waar het percentage rond 23% ligt: zowel wat betreft de leeftijd als de bedrijfsgrootte evenals t.a.v. de plannen al dan niet het bedrijf te vergroten. Ongeveer de helft van deze 23% zou daarover bij voorkeur met een voorlichter van de standsorganisatie of van de landbouwvoorlichting willen praten, terwijl enkelen (5%) geen directe voorkeur hadden ("als het maar een deskundige is"); de overigen zouden het niet weten.

1) In een ander studie komt men tot overeenkomstige tendenties. Zie daarvoor: J.J.J. Kloprogge en P. van der Linden: "Landbouwers in Salland en Twenthe over hun beroep", Den Haag, 1973, blz. 27.

Ruim 4% van de respondenten heeft weleens om inlichtingen over andere beroepen gevraagd, ten dele bij het arbeidsbureau, ten dele ook bij de standsorganisatie. Verder heeft 8% van de geënquêteerden voorlichtingsavonden van de standsorganisatie of het arbeidsbureau bezocht. Over het algemeen hebben de meeste andere veehouders wel een inderde waar met het beste terecht kan om inlichtingen over een ander beroep. Meestal denkt men hierbij aan het arbeidsbureau (41%) of de standsorganisatie (26%); soms noemt men beide instanties. Enkele anderen noemen de landbouwvoorlichting, de districtsbureauhouder van de STULM of een werkgever als mogelijke informatiebron. Verder zou 9% het helemaal zelf willen uitzoeken, terwijl 29% er geen idee van heeft waar men terecht zou kunnen.

In aansluiting hierop is bij degenen, die het arbeidsbureau niet noemen, naar de reden daarvan geïnformeerd. Van deze 94 respondenten zou 15% dat niet weten, terwijl 42% niet of te weinig met het arbeidsbureau bekend is. Sommigen (6%) zoeken het bij voorkeur zelf uit. De overigen gaven als antwoord: het arbeidsbureau is voor een landbouwer minder geschikt dan de standsorganisatie mede i.v.m. bedrijfsbeëindiging of sanering, een landbouwer gaat het gemakkelijkst naar een voorlichter van de standsorganisatie, op het arbeidsbureau praat men je naar omscholing toe, het arbeidsbureau heeft alleen mogelijkheden voor mindere baantjes of werk dat je niet ligt. Enkeligen gaan niet naar een arbeidsbureau omdat het "niet goed staat aangeschreven".

§ 2. Overwegingen om een ander beroep uit te oefenen

Met beroepsverandering hangt nauw samen het beeld dat men heeft van de problemen, die een dergelijke stap met zich mee kan brengen. Daarvan zal ongetwijfeld een bepaalde invloed uitgaan op de houding tegenover beroepsverandering. Om van een en ander een indruk te krijgen is naar de mening van alle 160 geënquêteerden gevraagd omtrent de problemen waarmee een boer die van beroep wil veranderen te maken kan krijgen; vaak heeft men hierbij meer dan één reden genoemd. De meest in het oog springende en vaakst vermelde reden is die van verlies van zelfstandigheid (door 66% genoemd). Ook is melding gemaakt van problemen betreffende de aard van het werk (27%) en de omstandigheden waaronder gewerkt wordt i.c. binnenwerk (21%). Het vinden van geschikt werk is eveneens als moeilijkheid genoemd (17%). In een aantal gevallen zouden aanpassingsproblemen m.n. aan een andere leefwijze kunnen voorkomen (15%).

Over het algemeen genomen kan men stellen, dat de meeste jongere Drentse veehouders wel een beeld hebben over de met beroepsverandering samenhangende problemen. De vraag is echter of dit beeld bepalend is voor de houding tegenover beroepsverandering. Waarschijnlijk zijn andere factoren van belang. Zo is in eerste instantie aan de geënquêteerden gevraagd of zij, als ze nu weer jong waren en zouden kunnen kiezen tussen boer worden of iets anders, onder de huidige omstandigheden weer boer zouden worden. Gebleken is dat 46% van hen weer boer zou worden, 51% iets anders, terwijl 3% het niet zou weten. Naar leeftijd bezien zijn

het voornamelijk de boeren van 35 - 40 jaar die weer boer zouden worden, in tegenstelling tot de groep van 40 - 45 jaar die zich overwegend uitspreekt voor een ander beroep. Qua oppervlakte is geen enkel verband aanwezig.

Tabel 9. Bij nieuwe keuze al dan niet boer worden

		% bedrijfsh. dat bij een nieuwe keuze		
		zou worden		
		weer boer	iets anders	het niet zou weten
35 - 40 jaar	5 - 10 ha	48	52	-
	10 - 15 ha	56	44	-
	15 - 20 ha	63	33	4
40 - 45 jaar	5 - 10 ha	38	52	10
	10 - 15 ha	38	62	-
	15 - 20 ha	34	59	7
Inkomen 1)	< f 12 500	43	54	3
	f 12 500 - f 17 500	41	56	3
	≥ f 17 500	41	53	6
Mening over het ink.:				
voldoende		52	43	5
onvoldoende		34	63	3

1) Van 34 respondenten ontbreekt dit gegeven.

Leeftijd met oppervlakte gecombineerd laat wel enige onderlinge verschillen zien m.n. bij de groep van 35 - 40 jaar; hoe kleiner het bedrijf des te meer er naar verhouding hun voorkeur uiten voor een ander beroep bij een nieuwe keuze. Bij de groep van 40 - 45 jaar zijn de verschillen minder groot. Een en ander staat in nauwe relatie met de plannen tot bedrijfsvergroting.

Men zou mogen verwachten dat het inkomen mede van invloed is op de vernomen standpunten. Uit de verkregen resultaten blijkt hier evenwel niets van (zie tabel 9). Wel komt een duidelijk verband naar voren met de mening over het inkomen: ongeveer twee derde van degenen die het inkomen onvoldoende vinden, geeft onder de huidige omstandigheden de voorkeur aan een ander beroep. Daar staat enerzijds tegenover, dat toch nog 43% van de veehouders die iets anders zouden zijn geworden het inkomen voldoende vinden, en anderzijds dat 34% weer boer zou worden ook al vindt men het onvoldoende. Deze situatie hangt samen met de leeftijd en de plannen tot bedrijfsvergroting. Een samenhang met de te verwachten ontwikkeling van het inkomen in de komende jaren bleek niet aanwezig. Men kan dus stellen, dat niet zozeer de leeftijd i.c. het tijdstip van boer worden van invloed is op de voorkeur weer boer te worden of iets anders, maar dat meer sprake is van een combinatie met factoren als bedrijfsgrootte en de mening over het inkomen.

Welke redenen voert men aan ter ondersteuning van de voorkeur voor een ander beroep dan het boerenberoep? De meest aangegeven reden betreft financiële verplichtingen die voortvloeien uit de bedrijfsoverneming dan wel verband houden met gedane hoge investeringen (40%). Verder is nogal eens het tekort aan vrije tijd (25%) en de daarmee samenhangende gebondenheid aan het bedrijf (21%) als motief aangevoerd. Ook het te lage inkomen (24%) speelde een rol, evenals de onzekere toekomst in de landbouw (10%). Slechts enkelen (7%) zouden een ander beroep hebben gekozen, omdat het boerenwerk te zwaar of te moeilijk is. Naar leeftijd en bedrijfs grootte gezien lopen de vernomen opvattingen nauwelijks uiteen.

Betekent de voorkeur voor een ander beroep dan het boerenberoep nu ook dat men van beroep wil veranderen? Tijdens het gesprek met de veehouders zijn verschillende vragen gesteld ten einde een indruk te krijgen van de geneigdheid van beroepsverandering onder jongere Drentse veehouders.

Op het moment van onderzoek - maart 1972 - bleek 13% beroepsverandering te overwegen, waarbij financiële redenen de belangrijkste plaats innemen. Dat men geen ander beroep overweegt, heeft vooral te maken met aspecten als: het boerenberoep bevat goed of het is prettig werk (52%), het zelfstandig ondernemer zijn (36%) en het buiten werken (20%). Tot slot gaf 15% als antwoord voor een ander beroep geen geschikte opleiding te hebben gehad.

Indien men geschikt ander werk zou kunnen vinden, zou nog 6% overwegen van beroep te veranderen. Met andere woorden in totaal is bij 19% van de geënquêteerden een meer of minder grote bereidheid aanwezig tot beroepsverandering.

Daar financiële redenen een belangrijke rol spelen bij de overweging om van beroep te veranderen, is een daarop aansluitende vraag gesteld. Daarbij bleek dat een in de komende jaren gelijkblijvend inkomen nauwelijks leidt tot een groter aantal personen (2%) dat voor beroepsverandering voelt.

Al met al kan worden gesteld dat 21% van de jongere Drentse veehouders kan worden beschouwd als mogelijke beroepsveranderaar. Welke factoren leiden nu tot de overweging om van beroep te veranderen? Om hierover geïnformeerd te raken, is het gewenst een onderscheid te maken tussen factoren die op het bedrijf zijn terug te voeren en die welke op het beroep slaan. Beide factoren hangen overigens wel nauw met elkaar samen. Van de z.g. bedrijfsfactoren blijkt alleen de mening over de oppervlakte en die omtrent het inkomen samen te hangen met de geneigdheid om van beroep te veranderen (zie tabel 10). Geen verband was aanwezig met de oppervlakte, het aantal melkkoeien, plannen tot bedrijfsvergroting, de verhouding pacht-eigendom, het inkomen of de verwachting daaromtrent in de komende jaren. Met de bedrijfsomvang is evenmin een verband aanwezig, hoewel er enig verschil is tussen kleine en grotere bedrijven.

Wat de z.g. beroepsfactoren betreft hangt vooral de kwestie van de keuze al dan niet opnieuw boer te worden samen met de houding tegenover beroepsverandering. Er was geen verband aanwezig met de burger-

Tabel 10. Houding tegenover beroepsverandering

	% bedrijfshoofden dat beroepsverandering overweegt	
	geen	wel
Mening over de oppervlakte:		
goed	84	16
te klein	74	26
Mening over het inkomen:		
voldoende	89	11
onvoldoende	69	31
Bedrijfsomvang:		
< 70 sbe	72	28
70 - 90 sbe	78	22
90 - 110 sbe	80	20
≥ 110 sbe	88	12
Keuze opnieuw boer worden:		
boer worden	95	5
iets anders	64	36
Totaal	79	21

lijke staat, het aantal kinderen, het buiten de landbouw gewerkt hebben voor men zelfstandig veehouder werd, het aantal jaren dat men zelfstandig bedrijfshoofd is of de uitoefening van een nevenberoep.

Combinatie van een aantal factoren laat doorgaans alleen op bepaalde specifieke onderdelen een samenhang zien. Schematisch voorgesteld ontstaat het volgende beeld (zie ook bijlage 3 en 4):

- mening inkomen: onvoldoende:	< 90 sbe	39%
	bedrijf gelijk laten	39%
	inkomen f 12 500 - f 17 500	31%
- mening oppervlakte: te klein:	< 90 sbe	35%

De conclusie luidt, dat het oordeel van een onvoldoende inkomen de sterkste invloed heeft op de geneigdheid tot beroepsverandering. Het bij een nieuwe keuze iets anders kiezen dan het boerenberoep is eveneens hoewel van minder betekenis. Het oordeel van een te kleine oppervlakte is van weinig betekenis.

§ 3. De mening van de echtgenote

We hebben dus gezien, dat 21% van de Drentse veehouders van 35 - 45 jaar kan worden beschouwd als mogelijke beroepsveranderaar. Hoe staan de boerinnen tegenover een eventuele beroepsverandering van haar man? Van de 140 gehuwde vrouwen hebben er in totaal 133 een schriftelijke vragenlijst ingevuld.

In het proces van beroepsverandering is de mening van de vrouw van grote betekenis, daar deze in de praktijk doorgaans het eerst geïnformeerd is met de bestaande financiële en sociale nood. Mede met het oog daarop is aan de boerinnen de vraag voorgelegd of men weleens samen met de man heeft gepraat over beroepsverandering. Dit bleek in een derde van de gezinnen het geval te zijn.

Verder is de vraag gesteld: "Zou u willen dat uw man van beroep verandert?" Ruim drie kwart van de vrouwen is erop tegen en 22% er vóór dat de man van beroep verandert. De meest vermelde redenen dat men er vóór is zijn: niet zo lang hoeven werken, minder zwaar werk, meer vrije tijd en vakantie, minder financiële risico's, minder kopzorgen en meer tijd voor het gezin.

In een derde van de gezinnen is dus over beroepsverandering gesproken. Wanneer noch de man noch de vrouw beroepsverandering overwegen, dan is dit 19%. Zijn daarentegen beiden ervoor, of alleen de man dan wel de vrouw dan is het circa 65% 1).

Tabel 11. Houding tegenover beroepsverandering en praten over beroepsverandering

Gepraat over beroepsverandering	Houding tegenover beroepsverandering				Totaal
	vrouw vóór		vrouw tegen		
	man vóór	man tegen	man vóór	man tegen	
ja	65	58	64	19	32 (43)
neen	35	42	36	81	68 (90)
Aantal boerinnen	(17)	(12)	(11)	(93)	(133)

Verder bleek dat in circa een derde (resp. 35%, 42% en 36%) van de gezinnen wel aan beroepsverandering wordt gedacht maar dat men kennelijk nog niet daarover met elkaar heeft gesproken. Waarschijnlijk verkeren in deze situatie de gedachten over een alternatief beroep nog in een beginstadium en wordt pas later over dit onderwerp gesproken.

Vergelijking van de mening van de man met die van de vrouw laat tevens zien, dat in 70% van de gezinnen niet aan beroepsverandering wordt gedacht. In de overige gevallen denken beiden daaraan (13%) of een van beiden (vrouw 9%, man 8%).

1) In een onderzoek in Friesland zijn wat andere resultaten gevonden. Beperking naar leeftijd, nl. 35 - 45 jaar waardoor vergelijking met het onderzoek in Drenthe mogelijk wordt, laat vrijwel overeenkomstige resultaten zien. Zie J.J.J. Kloprogge: "Friese boerinnen over beroepsverandering", Den Haag, 1973.

Tabel 12. Houding tegenover beroepsverandering bij de geënquêteerden

Man overweegt ander beroep	% vrouwen dat voor man ander beroep wil		Totaal
	neen	ja	
neen	70	9	79 (105)
ja	8	13	21 (28)
	78	22	100 (133)

Op bedrijven met een omvang boven 110 sbe en daar waar het inkomen boven f 17 500,- ligt, spreekt vrijwel geen der vrouwen zich uit voor beroepsverandering van de man. Bij de overigen ligt het percentage, dat voor beroepsverandering is, enigszins boven het gemiddelde van 22% (Zie tabel 13).

Tabel 13. Houding van de vrouwen tegenover beroepsverandering van de man

	% vrouwen dat beroepsverandering is	
	vóór	tegen
5 - 10 ha	23	77
10 - 15 ha	25	75
15 - 20 ha	17	83

< 70 sbe	30	70
70 - 90 sbe	28	72
90 - 110 sbe	20	80
≥ 110 sbe	9	91

Inkomen < f 12 500	29	71
f 12 500 - f 17 500	27	73
≥ f 17 500	9	91

Er is geen samenhang geconstateerd met de oppervlakte van het bedrijf, wel een zwakke samenhang met de bedrijfsomvang (in sbe) en het inkomen.

Mogelijkheden betreffende een nieuwe werkkring

§ 1. Het mogelijke nieuwe beroep; de wenselijkheid van bepaalde beroepen

De veehouders die beroepsverandering overwegen, hebben vrijwel allen reeds een idee wat voor soort werk dat zou kunnen zijn. Zo noemen enkelen een aan de landbouw verwant beroep als bedrijfsverzorger of bedrijfsleider op een landbouwbedrijf. Tevens zijn beroepen genoemd in de dienstverlenende sector, terwijl ook wel de metaal- en de bouwsector belangstelling genieten.

Tien veehouders zouden al op korte termijn een ander beroep willen uitoefenen. Waarom zij de beslissende stap nog niet hebben gezet, wordt toegeschreven aan:

- moeilijk aan werk te komen;
- niet zeker of het nieuwe beroep verbetering brengt;
- kan zich financieel, soms via een nevenberoep, nog redden;
- wacht af in hoeverre ziekte tot verandering dwingt.

Aan de hand van deze antwoorden krijgt men de indruk, dat men weliswaar overweegt van beroep te veranderen maar dat in een aantal gevallen wordt getracht de stap naar een ander beroep zo lang mogelijk uit te stellen. Daarnaast blijkt ook de moeilijkheid om ander werk te vinden, wat tot een voorlopig uitstel van de overgang kan leiden.

Het beroep dat men op het oog heeft, hoeft nog niet zonder meer het beroep te zijn waarvoor men zich qua bekwaamheden en scholing geschikt acht. Daarover is eveneens de mening van 20 veehouders gepeild. In 13 gevallen was de mening gelijklopend aan het werk dat men op het oog heeft, wat voornamelijk landbouwverwante en dienstverlenende beroepen betreft. Daarentegen zijn metaal- en bouwberoepen slechts een enkele keer genoemd.

Aan beroepsverandering zitten verschillende kanten. Doorgaans zal men pas na rijp beraad besluiten deze stap te zetten, omdat er zowel persoonlijke als zakelijke belangen op het spel staan. Men mag derhalve verwachten dat men zich vooraf in ieder geval op de hoogte zal stellen van de mogelijkheden die andere beroepen te bieden hebben. Van groot belang is in dit opzicht de wijze waarop aan een ander geschikt beroep te komen is. Een vraag hierover is aan alle 33 als mogelijke beroepsveranderaars aangemerkte veehouders voorgelegd. Hoewel het arbeidsbureau de meest aangewezen instantie is, heeft slechts 42% dit ook genoemd. Verder zou 18% het niet weten. Ruim een derde geeft er de voorkeur aan het helemaal zelf te willen uitzoeken, om redenen als: er werd al werk aangeboden, het nevenberoep kan hoofdberoep worden, direct contact met de werkgever, het arbeidsbureau kan geen geschikt werk bieden, men wil wel voorlichting maar niet van het arbeidsbureau, onbe-

Tabel 14. Voorkeur voor bepaalde "beroepsaspecten"

Voorkeur voor		Weet het niet
werk binnen afstand van 10 km:	73%	3%
werk in de buitenlucht	85%	6%
gevarieerd werk	94%	-
samen met anderen werken	27%	18%
werken met levende have	45%	9%
werk waarbij men eigen baas is	52%	30%
werk met veel verantwoordelijkheid	70%	15%
werken met hout	42%	24%
werk met vaste beloning	55%	15%
werk helemaal zelf klaarmaken	45%	33%
grof werk	58%	6%
werk met veel lichamelijke arbeid	70%	12%
werk met weinig lichamelijke arbeid	58%	33%
		24%
		9%
		6%
		55%
		46%
		18%
		15%
		34%
		30%
		22%
		36%
		18%
		9%

kendheid met het arbeidsbureau, e.d.

Om een indruk van het mogelijke nieuwe beroep te krijgen is aan deze 33 respondenten een lijstje met vragen voorgelegd, waarbij men een voorkeur kan uitspreken voor bepaalde aspecten van het nieuwe beroep en enkele daarmee verband houdende omstandigheden. (Zie tabel 14, blz.26).

Samenvattend kan men stellen dat er veel belangstelling bestaat voor: gevarieerd werk, grof werk, werk met veel verantwoordelijkheid, werk waarbij men eigen baas is, werk in de buitenlucht, werk kort bij huis. De meningen lopen nogal uiteen t.a.v. aspecten als: werken met machines of handgereedschap, al dan niet samen met anderen werken en werk tegen vaste beloning of akkoordwerk. Op enkele punten is een hoog percentage "weet het niet" als resultaat verkregen.

Uit enkele studies 1) is gebleken dat degenen die beroepsverandering overwegen over het algemeen veel belangstelling hebben voor aan de landbouw verwante beroepen of beroepen in de dienstverlenende sector. Een overeenkomstige situatie is aangetroffen onder de jongere Drentse veehouders die aan een ander beroep denken (zie vorige paragraaf).

Om wat nader geïnformeerd te zijn omtrent de beroepsvoorkeuren van de "veranderingsgeneigden" is de volgende werkwijze toegepast. Aan genoemde 33 geënquêteerden werden 6 rijtjes met elk 6 beroepen voorgelegd, waarbij uit elk rijtje telkens het meest geschikte beroep kon worden gekozen. Op deze wijze was een indruk te krijgen enerzijds in de voorkeur voor bepaalde beroepen en anderzijds in het karakter van de beroepen 2).

De meest als geschikt genoemde beroepen zijn jachtopziener (22 keer), bosarbeider (14 keer), plantsoenarbeider (12 keer), heftruckchauffeur (11 keer), bulldozerchauffeur (10 keer) en vertegenwoordiger (8 keer). In mindere mate is gekozen voor de beroepen kantinehouder, timmerman, magazijnknecht of magazijnmeester.

Hoewel er met betrekking tot de gekozen beroepen nogal wat variatie bestaat, zijn er vrij duidelijk drie aspecten te onderkennen, nl. exact (bv. bij beroepen als jachtopziener of magazijnmeester), coördinatie (bv. bij bulldozer- of heftruckchauffeur) en handvaardigheid (bv. bij plantsoenarbeider).

De keuze van het beroep wordt doorgaans gemotiveerd met redenen als "liefhebberij of feeling voor het werk" (23 keer) en in mindere mate "zelfstandigheid en verantwoordelijk werk" (10 keer), m.n. voor beroepen als vertegenwoordiger, bulldozer- of heftruckchauffeur. Bij de beroepen als jachtopziener, bosarbeider of plantsoenarbeider is vooral het element "buitenwerk" van belang.

1) C.J.M. Spierings: "Plannen tot beroepsverandering", Den Haag, 1973.

J.J.J. Klopogge en P. van der Linden: a.w.

2) Bedoeld is hier de aan de beroepen toe te kennen aspecten, zoals deze worden gehanteerd t.b.v. de beroepenclassificatie door de Directie Arbeidsvoorziening van het Ministerie van Sociale Zaken. Het betreft de aspecten: exact, sociaal, technisch, handvaardigheid, coördinatie en aandacht.

Van de beroepen die als ongeschikt zijn gekenmerkt, kunnen de meeste worden ondergebracht onder de dienstverlenende sector, vooral de beroepen archiefbediende, boekhouder, broodbezorger, benzinepompbediende en verpleger.

Bij de groep geënquêteerden die beroepsverandering overwegen is een sterke mate van overeenstemming in het voorkeurschema zowel wat de geschikte als de ongeschikte beroepen betreft: bepaalde beroepen worden vrijwel uitsluitend als geschikt, andere daarentegen als ongeschikt beroep aangeduid.

§ 2. Enkele mogelijke gevolgen van beroepsverandering

Zoals uit diverse onderzoeken reeds naar voren is gekomen, houdt beroepsverandering van agrarische bedrijfshoofden over het algemeen een overgang in van de positie van zelfstandig ondernemer naar een functie van loontrekkende 1). Dit heeft wijzigingen tot gevolg in de vervulling van de dagtaak, de aard van het werk, de werkomstandigheden, de vrije tijd en de besteding daarvan, enz. Ook het inkomen kan een factor van betekenis zijn. Interessant is het dan ook na te gaan welk beeld men heeft van het te verkrijgen loon of salaris door de uitoefening van een ander beroep.

Vijf van de 33 geënquêteerden hadden er "geen idee" van of men er dan qua inkomen al dan niet op vooruit zou gaan. Van de overigen verwachtten er 13 dat men in een ander beroep een hoger inkomen zal hebben, 12 dat het gelijk zal zijn en 3 dat het lager zal liggen dan uit het veehouderijbedrijf gehaald wordt.

Het bedrag dat door deze 28 personen is vermeld (naar de situatie van de enquête in maart 1972) lag op gemiddeld f 215,- "schoon per week"; van de meesten is het f 200,- of iets minder. Meestal zit er geen tegenstrijdigheid tussen de mening omtrent een al dan niet hoger inkomen, het als "schoon per week" genoemde bedrag en het middels het veehouderijbedrijf bepaalde inkomen. Dit zou er op kunnen wijzen, dat de jongere veehouders over het algemeen redelijk goed op de hoogte zijn met de eigen inkomenssituatie en met de inkomensmogelijkheden in een ander beroep.

Een aspect dat nauw samenhangt met de verandering van beroep is dat van scholing en opleiding. In de gesprekken is hierop nader ingegaan om een indruk te krijgen van de belangstelling en de mogelijkheid van het volgen van een omscholingscursus. Van de 33 respondenten spraken er zich 15 uit voor een dergelijke cursus op een Centrum voor Vakopleiding en zouden deze eventueel willen volgen; 8 daarvan zouden over

1) Vergelijk o.a. D.B. Baris, A.J. Jacobs en B.H. Perdok: "Veranderingen in het aantal bedrijfshoofden en bedrijven op de Drentse zandgronden in de periode 1966 - 1971", Den Haag, 1973, blz. 25.

andere scholingsmogelijkheden geïnformeerd willen worden. Daarentegen voelen de overige 18 er "niet zoveel voor". Hoewel het verband niet al te sterk is, valt toch wel op dat er bijna tweemaal zoveel van de groep van 40 - 45 jaar voor een cursus voelen dan van de groep van 35 - 40 jaar (resp. 55% en 29%).

Om een indruk te krijgen van de "omscholingsbereidheid" is aan de betreffende 33 respondenten een aantal uitspraken hieromtrent voorgesteld. Hoewel op een rechtstreekse vraag 45% te kennen gaf wel voor omscholing te voelen, krijgt men via diverse uitspraken daarentegen de indruk dat relatief meer personen niet afwijzend tegenover omscholing staan. Dit komt tot uiting in uitspraken als:

- voor omscholing ben ik niet te oud 61%
- leerling zijn is geen probleem 64%
- door omscholing zijn er meer mogelijkheden bij het vinden van ander werk 73%
- omscholing biedt meer zekerheid 76%
- door omscholing went men alvast aan ander werk 88%

Opgemerkt kan worden dat de eerste twee uitspraken uitsluitend op de betrokkenen zelf slaan, terwijl de laatste drie wellicht in toenemende mate meer algemene uitspraken zijn. Vergelijking van de vraag: "Zou u een omscholingscursus willen volgen?" met deze uitspraken laat zien, dat naast degenen die voor omscholing voelen er nog een aantal anderen positief op de uitspraken reageren, m.n. de geënquêteerden die een beroep als het meest geschikte noemen dat enkel via omscholing een haalbare kaart is.

Een mogelijk gevolg van beroepsverandering kan zijn, dat men moet (gaat) verhuizen. Dit hangt mede af van de situatie waarin men zich bevindt, zoals pacht- of eigendomsbedrijf, het geheel of gedeeltelijk aanhouden dan wel volledig afstoten van het bedrijf, de werkgelegenheid, persoonlijke omstandigheden, enz.

Blijkens de gegeven antwoorden willen 14 van de 33 personen, als ze van beroep veranderen, bij voorkeur in de eigen vertrouwde omgeving blijven wonen, terwijl negen personen "dat niet zoveel uitmaakt". In 10 gevallen wil men het liefst ergens anders wonen om redenen als: het huis is te klein, dichterbij scholen voor de kinderen, het is een oud huis, etc. Bij voorkeur blijft men evenwel in de min of meer nabije omgeving van waar men nu woont, vooral met het oog op de familie- en kennissenkring.

Met het oog op een eventuele beroepsverandering is ten slotte geïnformeerd naar eventuele plannen t.a.v. het bedrijf. Wat de grond, de bedrijfsgebouwen en het melkvee betreft spreekt circa twee derde van deze 33 veehouders zich uit voor een afstoten ineens: resp. 64% ten aanzien van de grond - wat neerkomt op in totaal 267 ha (gemiddeld 12 ha) - 61% t.a.v. de bedrijfsgebouwen en 73% m.b.t. het melkvee, d.i. 485 stuks (gemiddeld 20). Slechts enkelen zouden het niet weten. De overigen denken voorlopig aan een geheel aanhouden m.n. van de bedrijfsgebouwen en de

grond (resp. 27% en 21%). Een paar willen het melkvee dan nog wel gedeeltelijk aanhouden. Een en ander is ten dele - voor een vijfde van genoemde 33 personen - terug te voeren op een mogelijkerwijs gebruik maken van een beëindigingsregeling middels het O.- en S.-fonds.

Samenvatting

De opzet van het onderzoek

De Werkcommissie Agrarisch-Sociologisch en -Sociografisch Onderzoek van de Provinciale Raad voor de Bedrijfsontwikkeling in de Landbouw in Drenthe heeft het LEI verzocht een onderzoek in te stellen naar de achtergronden van beroepsverandering van agrarische zelfstandigen. Vanuit het oogpunt van voorlichting en begeleiding is het immers belangrijk geïnformeerd te zijn omtrent de opvattingen en verwachtingen van hen die overwegen van beroep te veranderen.

Uit eerder in Drenthe verrichte onderzoeken is gebleken, dat circa 1% van de zelfstandige agrariërs in deze provincie jaarlijks van beroep verandert. Dit betrof aanvankelijk de wat oudere boeren en/of exploitanten van betrekkelijk kleine bedrijven. In een later stadium ging het echter eveneens om grotere bedrijven. Dit onderzoek naar de achtergronden van beroepsverandering is toegespitst op veehouders van 35 - 45 jaar met een bedrijf van 5 - 20 ha net minimaal 80% grasland. Met 160 melkveehouders en hun echtgenote zijn gesprekken gevoerd. De geënquêteerden wonen verspreid over 13 gemeenten op de Drentse zandgronden. Gesproken is over:

- plannen t.a.v. het bedrijf
- verwachtingen omtrent het inkomen
- vrije tijd en vakantie
- houding tegenover beroepsverandering
- plannen om van beroep te veranderen
- gewenste andere beroepen.

Persoonlijke situatie

Van de 160 geënquêteerden heeft 38% geen voortgezet dagonderwijs gevolgd. De helft heeft alleen lager agrarisch dagonderwijs gehad en de overigen middelbaar agrarisch dagonderwijs, soms in combinatie met algemeen vormend voortgezet onderwijs. Vooral de melkveehouders met een bedrijf van 15 ha en groter hadden agrarisch dagonderwijs gevolgd.

Het gemiddeld kindertal van de gehuwden bedraagt drie. Ruim drie vierde is lid van een standsorganisatie. Van de in totaal 160 personen bekleedt ruim een derde een functie in het organisatie- en/of verenigingsleven.

Dooreengenomen is men op 29-jarige leeftijd zelfstandig bedrijfs- hoofd geworden. Dit houdt in dat men op het moment van enquête gemiddeld al 12 jaar bedrijfshoofd was. 11% van de respondenten heeft een nevenberoep, meestal in de agrarische sfeer. 29% van de geënquêteerden heeft in de periode vóór men zelfstandig ondernemer werd als landarbeider gewerkt.

In het jaar voor de enquête - 1971 - heeft ruim de helft geen enkele vrije dag gehad, terwijl een derde een tot vier dagen vrij was. Slechts enkelen

hadden dus 4 of meer dagen vrij.

Het bedrijf

De omvang van de bedrijven vertoont een vrij grote spreiding; vooral de bedrijven kleiner dan 15 ha hebben een omvang van minder dan 90 sbe. Op ongeveer de helft van de bedrijven houdt men minder dan 20 melkkoeien. De arbeidsbezetting is vrij uniform: de meeste bedrijven zijn eenmansbedrijven.

48% van de veehouders vindt hun bedrijf te klein, m.n. degenen met een bedrijf beneden 15 ha dan wel 90 sbe. Ongeveer een vijfde, vooral degenen op de wat grotere bedrijven, verwachten het bedrijf op korte termijn te kunnen vergroten door het aankopen of bijpachten van grond.

Indien mogelijk zou 47% het bedrijf willen uitbreiden. Het betreft hier voornamelijk veehouders van 35 - 40 jaar met een bedrijf van 10 - 15 ha en veehouders van 40 - 45 jaar met een bedrijf van 15 - 20 ha. Een en ander ongeacht het inkomen.

Een derde denkt uitsluitend aan uitbreiding van de melkveestapel, waarbij de meesten een vergroting met 5 of meer stuks op het oog hebben. Dit heeft vooral betrekking op bedrijven met 25 of meer melkkoeien. Enkele veehouders denken aan inkrimping van het aantal, m.n. degenen die overwogen van beroep te veranderen. De overigen hebben geen plannen.

De helft van de respondenten vindt 25 stuks melkvee voldoende, een derde noemt 25 - 35 stuks en de overigen 35 - 50 stuks. Opvallend is wel dat twee derde van alle veehouders het huidige aantal als maximum noemt. Als redenen daarvoor noemt men: gebrek aan grond, slechte verkaveling of beperking door planologische voorschriften. Verder zijn naar voren gebracht financiële aspecten of bezwaren van persoonlijke aard ("kan het werk nu al niet meer aan", "gezondheid laat het niet toe").

Mening over het inkomen

Bij de waardering van het beroep speelt het inkomen een belangrijke rol. Het fiscale inkomen dat men gemiddeld over de laatste drie jaar verdiende, lag bij drie vierde beneden f 17 500,- per jaar. De hogere inkomens komen grotendeels voor op de grotere bedrijven. Overigens is de spreiding in inkomen bij bedrijven van ongeveer gelijke omvang nogal groot. Lang niet alle veehouders zijn tevreden met het verkregen inkomen: 41% vindt het onvoldoende of slecht.

De helft van de veehouders verwachtte dat het inkomen in de komende jaren hoger zal liggen dan het gemiddelde van de afgelopen jaren, 22% verwachtte een gelijk blijvend en enkelen een lager inkomen. Ongeveer een kwart heeft op dit punt geen mening. Naarmate het bedrijf groter is verwachten meer veehouders dat hun inkomen zal stijgen. Deze verwachting hangt nauw samen met hun plannen om het bedrijf te vergroten.

Informatie over al dan niet boer blijven

13% van de jongere Drentse veehouders heeft weleens met iemand gesproken over de vraag óf met boeren verder gaan óf een ander beroep kiezen. Het betreft voornamelijk veehouders van 40 - 45 jaar, en veehouders met een bedrijf van 15 - 20 ha of van 90 - 110 sbe. Meestal heeft men met familieleden of goede kennissen gesproken, soms met een landbouwvoorlichter of een functionaris van het arbeidsbureau.

Naast deze 13% zou 23% alsnog over al dan niet verder boeren willen praten. In dit geval gaat het vrij vaak om veehouders van 35 - 40 jaar met een bedrijf van 5 - 10 ha. Ongeveer de helft van deze 23% zou de voorkeur geven aan een gesprek met een voorlichter, enkelen hebben geen voorkeur ('als het maar een deskundige is'), terwijl de overigen niet direct zouden weten met wie hierover te praten.

Ruim 4% van de respondenten heeft bij een arbeidsbureau of de standsorganisatie weleens inlichtingen gevraagd over andere beroepen. Verder heeft 8% van de geënquêteerden voorlichtingsavonden over beroepsverandering bezocht. Overigens zijn de meesten van mening dat men het best bij een arbeidsbureau inlichtingen over andere beroepen kan inwinnen, terwijl ook de standsorganisatie nogal eens is genoemd; soms noemt men beide. Slechts 9% zou het helemaal zelf willen uitzoeken.

Overwegingen om een ander beroep uit te oefenen

De kwestie al dan niet boer blijven hangt nauw samen met het beeld dat men heeft van de problemen die een eventuele overgang naar een ander beroep met zich mee kan brengen. De meesten tillen nogal zwaar aan verlies van zelfstandigheid, terwijl ook de aard van het werk - vooral door degenen die beroepsverandering overwegen - wel als een probleem wordt gezien, evenals het verrichten van werk binnenshuis.

Om een indruk te krijgen van de houding tegenover beroepsverandering is gevraagd of men onder de huidige omstandigheden weer boer zou willen worden. Gebleken is dat slechts de helft zijn keuze weer op het boerenberoep zou laten vallen. Dit betreft vooral de 35 - 40 jarigen, waarbij de oppervlakte van hun bedrijf er niet zoveel toe doet. De andere helft zou bij een mogelijke nieuwe keuze daarentegen de voorkeur geven aan een ander beroep dan het boerenberoep. Hier ligt het accent wat meer bij de 40 - 45 jarigen. Het duidelijkst blijkt deze voorkeur voor een ander beroep echter bij degenen die hun inkomen als onvoldoende bestempelen. Daar staat tegenover, dat toch nog vrij velen van hen, die hun inkomen voldoende vinden, iets anders zouden zijn geworden, terwijl sommigen weer boer zouden worden, ook al vindt men zijn inkomen onvoldoende.

Als redenen voor een ander beroep, indien een nieuwe keuze mogelijk zou zijn, zijn genoemd: financiële verplichtingen, tekort aan vrije tijd, gebondenheid of te laag inkomen.

Tot het moment van de enquête hebben slechts weinige veehouders concrete pogingen tot beroepsverandering ondernomen. Desondanks mag gesteld worden dat 21% van de jongere Drentse veehouders als mogelijke

roepsveranderaar kan worden beschouwd, waarbij

13% overweegt van beroep te veranderen

6% bij aanwezigheid van geschikt ander werk van beroep wil veranderen

2% bij een in de komende jaren gelijk blijven van het inkomen van beroep denkt te veranderen.

Het percentage dat beroepsverandering overweegt is duidelijk hoger dan het gemiddelde van 21% wanneer

- men de oppervlakte van het bedrijf te klein vindt;
- de bedrijfsomvang gering is;
- men het inkomen onvoldoende vindt;
- men bij een mogelijke nieuwe keuze een ander beroep dan het boerenberoep zou kiezen.

Vooraf een onvoldoende geacht inkomen heeft een sterke invloed op de geneigdheid tot beroepsverandering, maar ook de voorkeur voor een ander beroep bij een mogelijke nieuwe keuze is van belang.

Mening echtgenote

Van de 133 vrouwen, die bij de enquête betrokken zijn, is 78% er op tegen en 22% er vóór dat hun man van beroep verandert. Dit laatste om redenen als: niet zo lang hoeven werken, minder zwaar werk, meer vrije tijd en vakantie, minder risico's en kopzorgen, meer tijd voor het gezin. Van de vrouwen van bedrijfshoofden van kleine bedrijven en met lage inkomens zijn er relatief veel voor beroepsverandering.

In 70% van de gezinnen wordt noch door de man noch door de vrouw aan beroepsverandering gedacht. In de overige gevallen zijn beiden ervoor (13%) of één van beiden (man 8%, vrouw 9%).

In een derde van de gezinnen is met de man gesproken over de mogelijkheid van een eventuele beroepsverandering.

Het mogelijke nieuwe beroep

De veehouders die beroepsverandering overwegen, hebben vrijwel allen reeds een idee wat voor soort werk zij zouden willen doen. Belangstelling genieten m.n. landbouwverwante en dienstverlenende beroepen, in mindere mate beroepen in de metaal- en bouwsector. Slechts enkelen zouden al op korte termijn van beroep willen veranderen.

Aan alle 33 (21%) als mogelijke beroepsveranderaar aangemerkte veehouders is gevraagd hoe ze eventueel aan een ander geschikt beroep denken te komen. Slechts 42% noemde het arbeidsbureau, terwijl dit toch de meest aangewezen instantie is. Verder meent 40% deze aangelegenheid het beste zelf te kunnen regelen. De overigen hebben op dit punt (nog) geen mening.

Om een indruk te krijgen van het mogelijke nieuwe beroep is aan genoemde 33 respondenten een lijstje van zes rijtjes met elk zes beroepen voorgelegd. Uit ieder rijtje moest het meest geschikte beroep worden gekozen. Veel gekozen beroepen zijn: jachttopziener, bos- of plantsoen-

arbeider, heftruck- of bulldozerchauffeur. Men koos deze beroepen om redenen als: liefhebberij of feeling voor het werk, zelfstandigheid, verantwoordelijk werk of gevarieerd werk. Ook het element "werk in de buitenlucht" speelde een rol.

Als ongeschikte beroepen kwamen o.a. naar voren: archiefbediende, boekhouder, broodbezorger, benzinepompbediende en verpleger.

Enkele mogelijke gevolgen van beroepsverandering

Beroepsverandering houdt veelal in de overgang van de positie van zelfstandige naar die van oontrekkende. Deze overgang heeft ook consequenties t.a.v. de werkomstandigheden, de hoeveelheid vrije tijd, de aard van het werk, enz. Een factor van betekenis kan tevens het inkomen zijn. Dertien van de 33 respondenten verwachten een hoger inkomen, 12 nemen aan dat het nageoeg gelijk zal blijven en 3 dat het lager zal worden; de overigen hebben op dit punt (nog) geen mening. De meesten wilden circa f 200,- "schocn per week" verdienen, hetgeen tamelijk goed overeenkomt met het in de praktijk haalbare (maart 1972). Dit kan erop duiden dat de jongere veehouders over het algemeen goed op de hoogte zijn met de inkomens in een ander beroep.

Vijftien van de 33 personen staan positief tegenover omscholing; de anderen "voelen er niet zoveel voor". Overigens voelt 61% "zich voor omscholing niet te oud", terwijl 76% het eens is met de uitspraak dat "omscholing meer zekerheid biedt".

Een ander gevolg van beroepsverandering kan de noodzaak tot verhuizen zijn. Tien personen willen graag verhuizen.

Na een eventuele beroepsverandering wil twee derde van de 33 veehouders het bedrijf ineens afstoten, waardoor in totaal 267 ha (gemiddeld 12 ha per bedrijf) grond zou vrijkomen. Bijna drie kwart zou al het melkvee van de hand willen doen (485 stuks, gemiddeld 20 per bedrijf). Dat zoveel het bedrijf direct zouden willen afstoten, hangt waarschijnlijk samen met de mogelijkheden die de beëindigingsregeling van het O.- en S.-fonds biedt.

Slotbeschouwing

Dit onderzoek heeft betrekking op de situatie in het voorjaar van 1972 van Drentse melkveehouders van 35 - 45 jaar met een bedrijf van 5 - 20 ha. Middels een gesprek is een indruk gekregen omtrent de plannen en verwachtingen ten aanzien van het bedrijf en het beroep in de komende jaren.

Plannen tot uitbreiding van het bedrijf zijn voornamelijk aanwezig bij veehouders van 35 - 40 jaar. Ongetwijfeld zal een deel van hen kans zien het bedrijf te vergroten door het aankopen of bijpachten van grond. Vooral bij hen leeft de verwachting van een gunstige inkomensontwikkeling in de komende jaren. Deze verwachting wordt versterkt door de in de laatste jaren verbeterde inkomenssituatie en het gunstiger geworden perspectief door het gebruik van ligboxenstallen. Hoewel op het tijdstip van onderzoek daaraan nog niet zo sterk werd gedacht, biedt deze ontwikkeling voor de kleinere bedrijven in beginsel de kans de melkveestapel te vergroten. Een belangrijk punt hierbij is of de jongere veehouders deze stap kunnen en durven zetten. Hen te voorzien van uitgebreide informatie over bedrijfsvergroting en bedrijfsplanning is daarom van grote betekenis.

Voor degenen die niet aan uitbreiding van het bedrijf denken, valt eerder een ongunstig dan gunstig inkomensverloop te verwachten. Deze tendentie begint zich al af te tekenen bij een aantal geënquêteerden van 40 - 45 jaar met een bedrijf beneden 15 ha en met ongeveer 20 stuks melkvee, die een inkomen hebben van minder dan f 15 000,-.

De neiging tot beroepsverandering wordt in het bijzonder bepaald door het feit dat men zijn inkomen te laag vindt, zij het dat ook een relatief laag inkomen en een geringe bedrijfsomvang een belangrijke rol spelen. Van grote betekenis is verder de vraag tot welk inkomen men in ieder geval het boerenberoep wenst te blijven uitoefenen; bepaalde uitwijkmogelijkheden, zoals een gunstige vermogenspositie of de uitoefening van een nevenberoep zullen hierbij van belang zijn. Aan de hand van de onderzoekresultaten krijgt men de indruk dat het aspiratieniveau meer bepalend is voor de houding tegenover beroepsverandering dan bedrijfs-economische omstandigheden.

21% van de jonge Drentse melkveehouders kan als mogelijk beroepsveranderaar worden beschouwd. Of inderdaad allen van beroep zullen veranderen, hangt ook in sterke mate af van de omstandigheid of er buiten de landbouw voldoende vervangende en passende werkgelegenheid aanwezig is. Gelet op de huidige arbeidsmarktsituatie zal dit geen gemakkelijke zaak zijn.

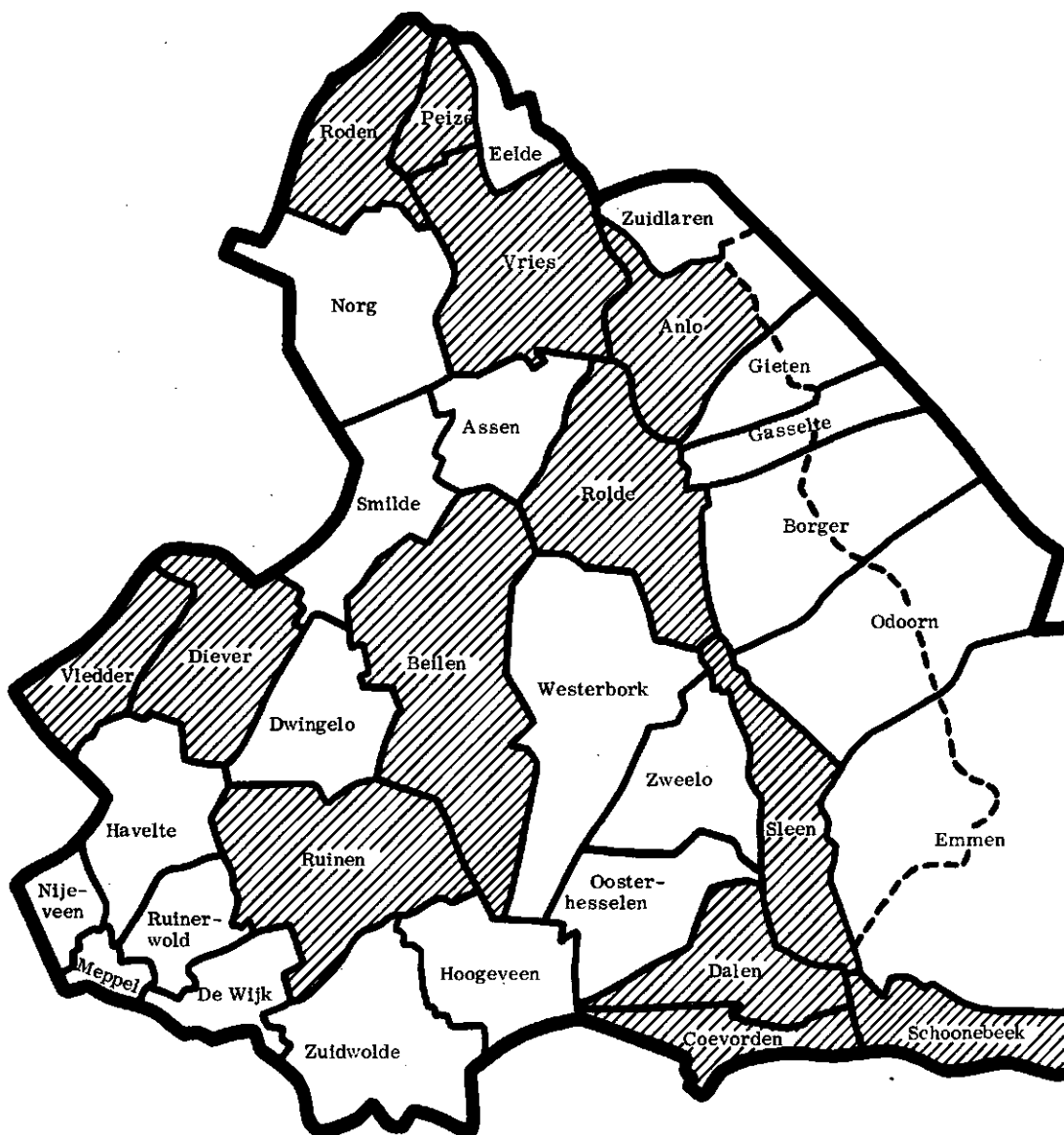
Voor degenen die overwegen van beroep te veranderen is het erg belangrijk dat ze zich zo tijdig en zo ruim mogelijk oriënteren op alternatieve bestaansmogelijkheden en daartoe gebruik maken van de voorlichtende instanties. Men kan zich afvragen of uitsluitend algemene voorlichting voldoende aanknopingspunten biedt. Voor degenen wier denken over beroepsverandering nog in een beginstadium verkeert, zal individuele voorlichting meer op zijn plaats zijn. Ongetwijfeld zal ook een op de boerin en het gezin gerichte voorlichting nuttig zijn voor een juiste stand-

punthepaling tegenover beroepsverandering. In een aantal gevallen is namelijk waargenomen dat óf alleen de man óf alleen de vrouw zich voor beroepsverandering uitspreken maar daarover nog niet met elkaar hebben gepraat.

Van belang is niet alleen of men van beroep kán veranderen, maar ook of men wil veranderen. Gebleken is dat men tracht zo lang mogelijk de uiteindelijke stap naar een ander beroep uit te stellen en koste wat kost probeert boer te blijven. Hoewel het de vraag is of dit een juiste houding is, is het wel begrijpelijk. Immers bij de overgang naar een ander beroep zal men de kennis, de ervaring en de zekerheid van het eigen beroep noodgedwongen moeten loslaten. Aan de andere kant zal een dergelijke stap veranderingen met zich meebrengen in de positie van de betreffende persoon, de aard van het werk, de werkomstandigheden, enz. Blijft echter het feit dat de mogelijke beroepsveranderaars zich over het algemeen pas vrij laat oriënteren op de voor- en nadelen en vrij lang wachten met het inwinnen van advies omtrent het eigen beroep en het alternatieve beroep.

Meestal heeft men wel een kijk op het nieuwe beroep, vooral als het gaat om aan de landbouw verwante beroepen. Een aantal heeft een beroep op het oog waarvoor het volgen van een opleiding nodig is, m.n. in de metaal- en bouwsector. De voorkeur voor een bepaald beroep sluit redelijk goed aan op de bereidheid tot het volgen van een omscholingscursus. Opvallend is dat deze bereidheid tot omscholing het nadrukkelijkst voorkomt bij de groep van 40 - 45 jaar. De geringe bereidheid tot omscholing onder de groep van 35 - 40 jaar is daarentegen teleurstellend, want de kans van een optimale inpassing in de arbeidsmarkt wordt hierdoor geringer. Naast uitgebreide voorlichting omtrent de diverse scholingsmogelijkheden zou o.m. informatie dienen te worden verschaft over de plaatsingskansen in de verschillende beroepssectoren, alsmede over de eventuele huisvestingsmogelijkheden.

Bijlage 1
De gemeenten van onderzoek

BIJLAGE 2

Vragenlijst (in verkorte vorm)

Naam, adres, gemeente

Leeftijd, burgerlijke staat, aantal kinderen, onderwijs

Lidmaatschap standsorganisatie

Bestuursfunctie(s) in en/of buiten agrarische sector

Oppervlakte bedrijf, eigendom, pacht

Mening over oppervlakte bedrijf

Verwachting t.a.v. oppervlakte in komende jaren

Grond pachten, kopen, groter bedrijf pachten, kopen

Arbeidsbezetting

Stalruimte, aantal melk- en kalfkoeien, plannen tot verandering

Gewenst aantal melk- en kalfkoeien

Veestapel: uitbreiden, inkrimpen, beginnen

Mening over fiscaal inkomen

Bij gelijkblijvend of dalend inkomen: boer blijven of van beroep veranderen

Verwachting t.a.v. het inkomen in de komende jaren

Werkkring(en) vóór zelfstandig boer zijn

Nevenberoep, plannen daartoe

Vrije dagen, vakantie

Uitspraken over: van beroep veranderen

Mening over keuze al of niet met boeren doorgaan

Met wie daarover gesproken

Waar informeren over ander werk

Overweegt beroepsverandering

Mogelijk ander beroep

Uitspraken over: ander werk

Oordeel over geschikte beroepen; redenen

Oordeel over ongeschikte beroepen; redenen

Mening omtrent omscholing

Uitspraken over: omscholing

Plannen na eventuele beroepsverandering

Problemen na beroepsverandering

BIJLAGE 3

De houding tegenover beroepsverandering

		% bedrijfshoofden dat beroepsverandering overweegt	
		geen	wel
Mening inkomen:			
voldoende	< 90 sbe	93	7
	≥ 90 sbe	86	14
onvoldoende	< 90 sbe	61	39
	≥ 90 sbe	83	17
voldoende	bedrijf vergroten	85	15
	gelijk laten	92	8
onvoldoende	bedrijf vergroten	86	14
	gelijk laten	61	39
voldoende	< f 12 500,- inkomen	100	-
	f 12 500,- - f 17 500,-	77	23
	≥ f 17 500,-	92	8
onvoldoende	< f 12 500,- inkomen	75	25
	f 12 500,- - f 17 500,-	69	31
	≥ f 17 500,-	89	11
Mening oppervlakte:			
te klein	< 90 sbe	65	35
	≥ 90 sbe	89	11
goed	< 90 sbe	88	12
	≥ 90 sbe	80	20

BIJLAGE 4

De houding tegenover beroepsverandering

		% bedrijfshoofden dat beroepsverandering overweegt	
		geen	wel
Bij nieuwe keuze:			
weer boer worden	35 - 40 jaar	98	2
	40 - 45 jaar	93	7
iets anders	35 - 40 jaar	62	38
	40 - 45 jaar	65	35
<hr/>			
weer boer worden	< f 12 500,- inkomen	100	-
	f 12 500,- - f 17 500,-	95	5
	≥ f 17 500,-	93	7
iets anders	< f 12 500,- inkomen	68	32
	f 12 500,- - f 17 500,-	58	42
	≥ f 17 500,-	78	22
<hr/>			
weer boer worden	inkomen is voldoende	98	2
	inkomen onvoldoende	78	22
iets anders	inkomen is voldoende	95	5
	inkomen onvoldoende	56	44
<hr/>			
weer boer worden	< 90 sbe	92	8
	≥ 90 sbe	97	3
iets anders	< 90 sbe	63	37
	≥ 90 sbe	65	35

BIJLAGE 5

Litteratuur

- D.B. Baris, A.J. Jacobs en B.H. Perdok: "Veranderingen in het aantal bedrijfshoofden en bedrijven op de Drentse zandgronden in de periode 1966 - 1971", Den Haag, 1973.
- A.L.G.M. Bauwens en D.B. Baris: "Beroepsverandering door zelfstandige agrariërs en vermindering van het aantal bedrijven in Drenthe", Den Haag, 1969.
- Districtsbureau voor de Arbeidsvoorziening in de provincie Drenthe: "Arbeidsmarktbeschrijving 1971".
- H.J. Harloff: "Der Einfluss psychischer Faktoren auf die Mobilität der Arbeit", Berlin, 1970.
- J.J.J. Klopogge: "Van beroep veranderen?", Den Haag, 1972.
- W.W. Reeder en N.L. Ray: "Farm families under stress", Ithaca, 1970.
- C.J.M. Spierings: "Boeren en boerinnen over beroepsverandering", Den Haag, 1972.
- C.J.M. Spierings: "Plannen tot beroepsverandering", Den Haag, 1973.
- C.J.M. Spierings: "Beroepsverandering door oudere boeren", in: Mededelingenblad voor de agrarisch- en economisch-sociale voorlichting, maart 1972, blz. 2 - 7.